

Атанас Шопов

**ИЗ ЖИВОТА И ПОЛОЖЕНИЕТО
НА БЪЛГАРИТЕ ВЪВ ВИЛАЕТИТЕ**

София, 2013

Всички права запазени. Нито една част от тази книга не може да бъде размножавана или предавана по какъвто и да било начин без изричното съгласие на „Изток-Запад“.

© Издателство „Факел“, 2013

© Издателство „Изток-Запад“, 2013

ISBN 978-619-152-269-9

АТАНАС
ШОПОВ

ИЗ ЖИВОТА И
ПОЛОЖЕНИЕТО НА
БЪЛГАРИТЕ ВЪВ
ВИЛАЕТИТЕ

Редактори
Румен Леонидов
Вера Гьорева

БИБЛИОТЕКА
СПАСЕНАТА
ИСТОРИЯ

№1 Павел Милюков. *Живата истина*

№2 VII състав на Народния съд

№3 Георги Илиев. *Лятото на 1913 година*

№4. Симеон Радев *Македония и Българското възраждане*

№5 Атанас Шопов. *Из живота и положението
на българите във вилаетите*

Съдържание

Дедеагачко и Гюмюрджинско	9
Кавалско и Драмско	47
Неврокопско	75
Мелнишко.....	95
Солунско.....	135
Воденско	153
Кайлярско.....	173
Костурско	193
Битолско	209
Охридско	227
Прилепско	263
Велешко	289
<i>Речник на диалектните думи в българския език.....</i>	<i>304</i>

Атанас Шопов е български общественик, писател, член на Българското книжовно дружество¹ от 1884 г. Учи в руско медицинско училище. Следва право в Париж и Петербург. Участва в Руско-турската война (1877–1878). След Освобождението е секретар и редактор в Българската екзархия в Цариград, консул в Солун. През 1887 и 1891 г. предприема пътувания из Тракия и Македония и след тях издава проучванията си в трудовете: „Народността и езикът на македонците“ и „Из живота и положението на българите във вилаетите“. Сътрудничи на сп. „Читалище“, вестниците „Право“, „Ден“, „Век“ и на други периодични издания. Автор е на статии по педагогически въпроси и на стихотворения. Прежежда от гръцки и френски език. Издадени съчинения: „Десетдневно царуване. Из българското въстание в 1876 г. Дневници на един бунтовник“ (1881), „Македония от етнографско, историческо и езиково гледище“, „Сръбските претенции над Скопската епархия“, „Истината върху конституционния режим на младотурците“.

¹ Българското книжовно дружество (БКД) е предшественик на Българска академия на науките – БАН. (Неозначените специално бележки под линия са на редактора.)

Дедеагачко и Гюмюрджинско

Беше началото на прелестната пролет на 1891 година. Даде ми се възможност най-накрая да предприема пътуване по някои малко известни за мен места в европейските вилаети на Отоманската империя. Жаден бях да видя много места и градове. Желаех да посетя най-напред Дедеагачко, Гюмюрджинско, Скеченско, Кавалско и после да мина в Драмско, Неврокопско, Мелнишко, Серско, Солунския, Битолския и Скопския вилает. С параходи и железници не ми се искаше да пътувам. Искаше ми се да яздя кон, да се скитам през гори и планини, за да видя отблизо богатата южна природа, да пия от студените планински води и да си почивам под дебелите сенки на клончестите дървета. Но не беше възможно да захвана пътуването си на кон от самия Цариград, защото в такъв случай щеше да ми е нужна цяла година. Затова два дни след обира на влака при Синекли тръгнах с железницата за Дедеагач.

Бях много радостен и доволен, макар че обикновено при всяко тръгване на път сърцето ми се свиваше. Знаеш, читателю, какво е това чувство. При всяко тръгване човек като че оставя частица от себе си на града, с който се прощава. И аз се прощавах, оставях Цариград, макар и временно, но едно дълбоко вътрешно, непостижимо, сладко чувство оставаше след мен. Искях, но не можех да го взема със себе си. То принадлежеше по право на красивата Босфорска столица, която ми е дала гостолубие в течение на много години.

Първият звънец удари. Всеки побърза да си избере вагон, защото освен дълъг път ни предстоеше и прохладна пролетна нощ, през която обикновено сладко се спи, а във вагона приятно се дреме. В пътуване човек печели добри познанства и открива винаги другари. Между първия и втория звънец някой сложи ръка на рамото ми. Обърнах се и познах г-н Р., кмет в Б.: „Приятно ми е, че ще пътуваме заедно!“ Случи се да бъдем във вагона само двамата. Треният се готвеше да тръгне и две черни очи се опитаха да се про-

сълзят при сърдечното сбогуване. Турих си червеното фесче, купено за пътуването, и се подадох от прозореца. Насълзените очи се усмигнаха, защото не ме бяха виждали в такъв красив червен цвят. „Сбогом, сбогом“, казаха те, а влакът се повлече и потъна в нощната тъмнина. Запалихме цигари като предисловие на уединения разговор, който се въртеше около целта на пътуването. Моят другар ми направи няколко комплимента, аз му заплатих със същата монета и се настанихме по-свободно върху бархетните седалки на вагона. Разговорът беше приятен, но скоро се изчерпа. Зададох му няколко въпроса, той ми зададе няколко, удовлетворихме любопитството си за някои лични неща, разисквахме върху злободневието, минахме през политиката, международното положение и настана дрямката. Ах, тоя сън и това дремане! Те завладяват човешкото същество и при най-жизнените въпроси! Като че главното предназначение на човека е да си подремва.

Едва се беше пукнала зората, когато пристигнахме на станция Кулели Бургас¹, откъдето трябваше да взема влака за Дедеагач. Простих се с другаря си и последвах едно момче, което взе малкото ми багаж, за да ме заведе в гостилницата да чакам пристигането на влака от Одрин за Дедеагач. За да стигнем до гостилницата, минахме през ливада, в която бяхме принудени да прескачаме спящи хора, предпочели да нощуват в полето на чист въздух, вместо в стаите си, пълни с животинки, сякаш създадени да се хранят с човешка кръв. Хората така сладко и дълбоко спяха в това чисто поле, че и шумът на влака, минаващ край самите им нозе през ливадата, не беше в състояние да ги разбуди. Така нареченият хотел, в който ме водеха, се оказа невзрачно селско кафененце, в което се продаваха вино и ракия за работниците по жп линията; можеше човек да пие и кафе, но не беше сигурен дали не му поднасят ръждива вода. Почтеният притежател на „хотела“ още спеше; моето пристигане го събуди и той излезе, облечен в дълг кожух, полубос и с голи гърди, за да ми предложи кафе с мляко. Правеше с гордост това любезно предложение, защото бе осъзнал, че щом може един „хотел“ да прави кафе с мляко, значи е вкусил вече от цивилизацията на века и стои по-високо от обикновените механи. Но вместо да се съглася да ми поднесат

¹ Кулели Бургас – важен железопътен възел в Беломорска Тракия по линията София–Свиленград–Дедеагач.

каквото и да било питие, предпочетох да поведе разговор с разгърдения, облечен в тежък кожух хазяин на кулелибургаския хотел. И защото ми говореше на гръцки, прибягнах до същия език, за да се разберем.

– Какво название носи вашият хубав хотел? – го попитах.

– Той се нарича хотел, както и всичките други хотели по станциите – ми отговори.

– Защо не сте го нарекли хан?

– Защото ханищата дават прибежище също на коне и на волове, а тук дохождат само хора; хотелите са направени само за хора, докато в ханищата има и обори.

– Имате ли други гости освен мен?

– Имаме само един базиргянин (търговец), който ходи по селата и продава на селяните срещу яйца, вълна и жито разни бакалски стоки – сол, сапун, игли, конци и др.

Върху тезгяха в един ъгъл на кафененцето лежеше на торбичката си за възглавница бос евреин. Той беше другият гост на хотела освен мене. А навън край вратата дремеше вързано магаренце, което бе нещастно, че за него няма пригодени покои; защото хотелът не беше хан, следователно имаше хляб за гостите, но не и сено за животните. Това беше хайванчето на търговеца, с което той разнасяше бакалската си стока по селата.

– А имате ли нещо за ядене? – попитах.

– Имаме сирене и яйца, имаме и прясна риба – сом, уловен вчера в Марица.

– В такъв случай да ми изпържиш малко от прясната риба, но с хубаво масло.

Хотелджията се зае да приготвя закуската. Маслото му беше действително хубаво, селско. Това се позна от самото начало на пърженето, защото по цялото кафененце се пръсна приятна миризма. След малко пресният пържен сом ми се поднесе и настървено седнах да закуся. Но още първият залък ми показа, че това не беше прясна, а направо горчива от сол риба.

– Абе, бае, това не може да се яде от сол.

– Прясна е, прясна риба, малко е по-солена.

– Как малко, дори горчи от сол.

Впоследствие разбрах, че рибата действително била прясна, вчерашна, но като я уловили, нарязали я и вместо да я посолят, я хвърлили право в тагарчето със солта. При пърженето хазайнът

не намерил за нужно да я поизчисти и поизмие, а от тагарчето я хвърлил в тигана. Така се задоволих да хапна само сиренце.

– Позволи ми сега, след като похапнах, да те попитам от кое си село? – казах на хотелджията.

– Аз не съм тукашен – ми отговори, – аз съм от горе, от Пловдивско, от с. Синджирлий. Задомен съм тука, в Димотишките села; имам си деца, имам си от жената къщица, лозе; направих си и това хотелче и си поминуваме, слава Богу.

– Значи ти си българин. А защо не ми говориш на езика си?

– А белки ти знаеш български?

– Знам зер.

– А де си се научил? Българският език се мъчно учи от чужденци.

– Научила ме е майка ми.

– Майка ти е българка?

– И майка ми, и баща ми.

– Значи ти си българин.

– Българин.

– Чудно, а аз те помислих за грък. Затова си такъв сладък и разговорлив.

– Ами децата ти знаят ли български?

– Не знаят, майка им говори гръцки, защото е гъркиня, но дъщеря си ожених за българин и внучетата ми сега говорят български; зетят излезе по-корав от мен.

– Слушай бе, чичо, я ми кажи – ти имаш риза, елече, защо не ги закопчеш, както Господ дал, ами ходиш тъй разгърден; за какво ти е големият кожух на гърба, когато са ти голи гърдите и боси краката?

– Не мога да трая закопчан – ми отговори, – защото ме задушаваш в гърдите; виждаш, че имам кашлица, грухти в корубата ми; щом се закопчеш и закроя гърдите си, задушаваш ме, тясно ми е, ще изскочна от кожата си, притъмнява ми; трябва да взема въздух, да ми е открито и широко. А кожухът сгрива кръста и плещите ми.

Изслушах медицинските обяснения, заплатих за прясната горчива риба и сиренцето и тръгнах за станцията, защото влакът се задаваше вече от Одрин. След четири часа бях в Дедеагач.

Влакът пристигна в Дедеагач около обяд. Широк фойтон ме закара до гостилницата на барба Яни, ако помня добре името му. Непознат в града, аз се поуних, поизчистих и излязох да търся познанства. Към кого да се обърна в един чужд град? Намислих да отида най-напред в училището, което можеше да ми даде нужните сведения, да ме научи на нещо, както учи и упътва младите ученици. Заварих децата в междучасие. Запознах се с учителя, който след малко издрънка звънеца, за да започне преподаването си. Зарадваха ме малките дечица със своите отговори; зарадваха ме и с усърдието си да се учат на майчиния език. Имаше 52-ма ученици, повечето от по-възрастните бяха от околните села. Това беше първата година от отварянето на българско училище в Дедеагач. В околните села имало отворени други училища няколко години по-рано. Зарадваха ме най-вече разказите как селянчетата тичали в градското училище с надежда, че ще научат повече от онова, което им е дал селският даскал. Някои от тях спят в долния, а се учат в горния кат на училищното здание; а други квартируват в бедната стая на един дюкян, притежание на тамошен добър българин. Храната и облеклото на всички ученици идва от родителите им в селата. Бащите и майките им ежедневно или два-три пъти на седмица дохождат от околните села в града специално или по разни свои работи и им донасят по нещичко за ядене. Храната им е хляб, сирене, пастармица, а понякога и топла чорба. Така живеят, така се хранят и учат учениците в Дедеагачкото училище. Не мога да ви кажа дали храната и животът им се виждат сладки, но видях, че учението им иде много сладко. Те хвърчат от радост, че са дошли от селата да се учат в градското училище, където се преподава по-дълбока наука. Разказаха ми, че една вдовица от село Дервент със сълзи на очи молила да приемат детето ѝ в Дедеагачкото училище, а сама си обещала всеки ден да бере по гората дърва, да ги донася, за да ги продава в града и с това да поддържа ревностния ученик. Детето било прието и майката продължаваше с пот на лицето да му припечелва за хляб, облекло и книжки. Полюбопитствах да видя жената, но ми казаха, че сега е в полето по жътва, с която изкарвала повече, отколкото с брането и продаването на дърва. След жътвата отново щяла да прибегне до обикновеното си занятие.